

Forfatter: Heiberg, Johanne Luise

Titel: 1. Del : 1812-42

Citation: Heiberg, Johanne Luise: "1. Del : 1812-42", i Heiberg, Johanne Luise: *1. Del : 1812-42*, udg. af AAGE FRIIS ; ELISABETH HUDE ; ROBERT NEIENDAM ; JUST RAHBEK , 1944, s. 136. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-heibfr05val-shoot-idm139983404020848.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: 1. Del : 1812-42

HERTZ OG SCRIBE.

En Middag kom Heiberg sildigere end sædvanligt og undskyldte sig med, at han var staaet saa sildigt op og dog ikke kunde gaa ud, før hans Forretninger vare tilendebragte. Han havde saa godt som slet ikke sovet om Natten. "Da jeg kom herfra i Aftes," vedblev han, "som I vide, var meget sildigt, laa der en anonym Bog paa mit Bord." - "Den duede vel ikke noget?" sagde hans Moder. "Det var ogsaa min første Tanke," vedblev han, "jeg gik i Seng og tænkte: det er vist tidsnok at læse den i Morgen. Inden jeg slukkede Lyset, vilde jeg kige lidt paa Begyndelsen, og nu læste og læste jeg videre og vilde neppe tro mine egne Øine." - "Var den da god?" spurgte vi. Med et bevæget, vibrerende Træk om Munden, som altid indfandt sig, naar Heiberg blev henrevet af Noget, svarede han: "Ja, over al Forventning god; jeg er endnu ganske opfyldt af denne mærkelige Bog. Jeg har den her og glæder mig til at læse den for Eder i Aften." Da Lampen var tændt, Gardinerne trukne for Vinduerne, og Heibergs Moder og jeg sad ved Bordet hver med sit Haandarbeide, læste Heiberg "Gjenganger-Breve eller poetiske 137 Epistler fra Paradis" for os. Har Du, som læser, hvad jeg her har nedskrevet, ikke læst denne Bog, saa skynd Dig at læse den, og Du vil da bedst forstaa vor Glæde, vor Forundring ved denne Aftens Nydelse. Og har Du læst den, da læs den om igjen, og forlyst Dig ved disse Rhytmers Dans, ved denne Leg af Muser og Gratier. Faa Bøger have gjort en saadan Opsigt som "Gjenganger-Brevene". Der blev i lang Tid ikke talt og skrevet om Andet end denne mærkelige Nyhed i Litteraturen. Man udtømte sig i Gisninger om, hvem der vel hos os var istand til at skrive et Digt, hvis Rimfylde og Pragt man kun tiltroede Baggesen selv, i hvis Navn Rimbrevene ere skrevne fra Paradiset. Man gjettede og gjettede, men Forfatteren var og forblev skjult. "Gjenganger-Brevenes" Anledning var den Kamp, der var opstaaet imellem Oehlenschläger og Heiberg ved en Kritik, som Heiberg havde skrevet i sin "Flyvende Post" over Oehlenschlägers Tragedie "Væringerne i Miklagaard". I Begyndelsen førtes denne Strid i en Tone, der var begge Digterne værdig. Da fremstod tre af det lille soranske Academis Professorer som Oehlenschlägers Riddere med en Voldsomhed og Bitterhed mod Heiberg, som æggede ham til at fortsætte Kampen, der nu mere og mere bredte sig om Oehlenschläger som Digter i det Hele. Den talentfuldeste af Heibergs Modstandere i Sorø var vel Wilster, den uheldigste, især paa Grund af en fremfusende, lidenskabelig, holdningsløs Tone, Hauch; hvorfor ogsaa Heiberg gik skarpest til Værks mod denne Sidste. Hele denne Strid blev fulgt af Publikum med en Iver, en Interesse, en Lidenskabelighed, som man maa have oplevet for ret at kunne faa en Forestilling om. Paa den litteraire Kampplads stod Slag paa Slag. Heiberg paa den ene Side og alle disse soranske Kæmpere paa den anden, uden at tale om en Hær af udisciplinerede Dagbladstroppe, der huggede løs paa Heiberg uden at give sig Tid til at sigte og altsaa uden at ramme. Deres Heftighed mødte han med Satirens Svøbe og fik derved Latteren paa sin Side. Enhver ung Grønskolling, enhver halvskimlet Litteratus følte sig opfordret til at tiltale Heiberg, snart med Tilrettevisning som til en Skoledreng, snart belærende, snart med høie Raab over hans Dumhed. Hvor ere de nu henne, alle disse smaa Ravne, der saa modige til alle Tider sætte sig paa den levende Stridshingsts Ryg i Stedet for som andre skikkelige Ravne at holde sig til det døde Aadsel? Striden var i Grunden en Fortsættelse af den berømte Strid mellem Baggesen og Oehlenschläger. Heiberg havde opfyldt Baggesens Spaadom, da denne 1814 skrev til den unge Digter:

"Den Digter, der saa sindrig, som beskeden,
Halv Yngling end, med spæde Vingeskud,
Lig dem paa Skuldrene af Amors Brud,
Qvad Digterinden denne Sang herneden,
138 Vil engang stor, som nu alt elskelig,
Paa mægtige fuldvoxne gyldne Vinger,
Til Sangens Top, hvor *Evalds* Aand sig svinger,
Fra vore Toners Kampplads svinge sig -
Og Fremtids Genius i Upartiskhed lig,
Naar, *Psyche*, Dit os her alt rakte Bæger
Bag Gravens stille Lethe vederqvæger,
Sangdømme den i Live førte Krig
Imellem *Baggesen* og *Oehlenschläger*."

Som stridende med Pen i Haanden havde Heiberg staaet ene i denne Kamp uden dog at savne Opmuntring fra andre Sider. Da kom, som falden fra Himlen, denne ubekjendte Dommerrøst og lod sit Lod falde i Vægtskaalen til Gunst for Heiberg, og dette satte da en Del i Raseri og en anden Del i Glæde og Begeistring; men Alle vare enige om, at "Gjenganger-Brevene" var en mærkelig, fuldendt Bog. Man var ikke langt fra at tro, at Baggesen virkelig gik igjen og endnu engang besøgte Jorden med sine Rimbrev. Som det altid gaar, kom der nu en Mængde Efterabere af disse Rimbrev; man tænkte: "So ein Ding will ich auch machen," men det viste sig snart, at "so ein Ding" ikke lader sig saa let "machen", som man smigrede sig med. Alle disse Fuserier ere forlængst glemte og bortskyllede i Tidens Elv, medens "Gjenganger-Brevene" staa og vil staa, saa længe der er dansk Litteratur til. At det henrykkede Heiberg at faa en saadan Medkæmper ved sin Side, var naturligt. Han udtalte sin Taknemmelighed til den ubekjendte Forfatter i et

Rimbrev, som blev indrykket i hans "Flyvende Post". Af dette Digt, hvori han udtaler sin Sorg over, at Møhl ikke oplevede "GjengangerBrevene", vil jeg her blot anføre de Linier, der handle om denne:

"Af dem iblandt os, som til fælleds Gavn
Befordre Smagens Værk, jeg kunde nævne flere;
Dog - tie vil jeg, thi det Navn,
Som helst jeg nævnte, staaer der ikke mere.

Men Du, o Sanger, i dit Paradiis,
Hils Christian Møhl, som gik hvorhen vi stræbe!
Ei nogen Genius er mere værd den Priis,
At hilses af en ædel Digterlæbe.
Og troe kun ei, at han Din Uven var,
Fordi han fordum lod, i Ungdoms Hede,
139 Sig til en *Tolvtedeel* * forlede
Af hvad derefter heelt han angret har.
Den "Sandhed", han i Aand og Ord erkjendte,
Gik heller ikke her hans Blik forbi;
Den i hans Barm Begeistrings Flamme tændte
For Dine Sanges danske Melodie.
Ak! Dine paradisiske skjønnede Breve,
Som hilste mig med hiin bekjendte Klang,
Midt i den Glæde, som de vakte, bleve
Mig ofte til en dyb elegisk Sang,
Fordi min tabte Ven, med et poetisk Øre
For Tact i Livet, Tact i Poesie,
Ei skulde Paradisets Toner høre
Paa denne Jord, saa arm paa Harmonie.
O bring min Hilsen hist i Aanders Bolig
Til Musers uerstattelige Ven,
Som med min Strengelæg var saa fortrolig,
At allerhelst for ham jeg rørte den!
I dette Veemods-Aar, hvis Timer nu forsvinde
Hvor fra sin bedste Ven min Musa skiltes ad,
Hun helliger hans elskte Minde
De sidste Toner af det sidste Qvad.

Det Tab, vor lille Kreds havde lidt ved Møhls Død, forøgedes ved et andet, ikke mindre føleligt. Den udmærkede Mathematiker, Professor v. Schmidten - en mangeaarig Ven af Heiberg og hans Moder - havde i nogen Tid følt sit Bryst angrebet, og dette Onde greb saa hurtigt om sig, at Lægerne paalagde ham at gjøre en Reise i længere Tid til et sydligt Klmia for om muligt at standse Sygdommen. Han reiste nu i det tidlige Foraar til Vestindien. En af de sidste Dage inden hans Afreise tilbragte han en Middag hos os. En sørgelig Middag, thi Ingen af os troede paa nogensinde at se ham mere. Da han sagde os sit sidste Farvel, sagde han sagte til sin inderlig bedrøvede og hengivne Veninde, Fru Gyllembourg, idet han pegede hen paa Heiberg og mig: "Jeg vil reise med det Haab, at disses Forening ikke er fjern." Han naaede netop sit Bestemmelsessted for at dø. I ham tabte Videnskaben en udmærket Dyrker, hans Moder og Søster en kjærlig Beskytter og hans faa Venner en trofast og interessant Ven. Han havde en ^{*}140 saa mærkelig Lighed med Napoleon den 1ste, at, naar han besøgte Paris - hvilket han ofte gjorde, da han der havde Venner, hans hele Hjerter hang ved - studsede Franskmandene ofte, idet de gik ham forbi. Naar vi tre, Heiberg, hans Moder og jeg, om Aftenen sad sammen, hvor ofte gjentog da ikke Fru Gyllembourg: "Ak! hvor jeg dog savner den rare, fortræffelige Schmidten og den gode Møhl!" Og de vare vel værd at savne, thi et mere velgjørende Selskab end disse Mænds skal man have ondt ved at finde.

Theatersaisonen var nu atter sluttet, men fri for Theatertjeneste var jeg endnu ikke, thi en Del af de ældre Skuespillere havde faaet Tilladelse til at give Forestillinger til egen Indtægt, og man bad mig nu om at assistere herved, hvilket jeg ikke godt kunde afslaa, uden at de vilde tage mig det ilde op. Hele Juni Maaned gik saaledes hen med, at jeg snart maatte spille for En af Skuespillerne, snart for en Anden.

Til disse Sommerskuespil oversatte Heiberg nu Scribes fortræffelige lille Lystspil "Den første Kjærlighed", et Stykke, som enhver ung dramatisk Forfatter skulde studere for at lære, hvorledes et Stykkes Bygning bør være. Dette lille Lystspil, et af de første franske Stykker af denne Art, der gik over vor Scene, gjorde en overordentlig Lykke. Den fortrinlige Besætning af alle Rollerne bidrog naturligvis meget dertil. Faderen i Stykket blev givet af vor udmærkede Comiker Frydendahl, Elskeren af Stage, Fætter af Phister, den unge Pige af mig. Man kunde vel ikke sige, at Stage var noget eminent Talent, men han havde megen Anstand, hans Ydre var af Virkning paa Scenen, og han havde en eiendommelig Ironi, der aldrig forfeilede sin Virkning, og som kom ham ypperlig tilgode i denne Rolle. Phister og jeg vare unge Talenter, hvis Vinger ikke vare ganske udfoldede, men netop derfor af saa meget større Tilløkkelse for Publikum; og Frydendahl med sit

mageløse Physiognomi, sit Lune og sin Gratie var den, der bandt det Hele sammen til en Bouquet. Dette lille Stykke gik over Scenen med en saadan Lystighed, en saadan Afrundethed i S sammenspillet, at Huset rungede af Latter og Bifald. Og dette gjentog sig, saa ofte det gik over Scenen, uagtet Publikum tilsidst kunde næsten hver Replik udenad, indtil Frydendahls Sygdom 1835. Frydendahl var et af disse fødte comiske Talenter, der virke ved deres Umiddelbarhed. Noget egentligt Studium var her ikke at tale om. Men han var saa gjennemtrængt af Lune og Gratie, at det saa at sige var ham umuligt at være ugratieus. Alt klædte ham, hvad han end foretog sig, og han tillod sig ofte Gestus af saa burlesk Natur, at Ingen uden han ustraffet vilde have kunnet vove det. Hans Ydre var smukt og imponerende, og i det virkelige Liv saae han mere ud som en Minister fra et gammelt Hof end som en Skuespiller. Dette vidste han og havde derfor den Svaghed at være yderst fornem i sit Væsen mod Alle, især mod de yngre Talenter ved Theatret, der neppe 141 vovede at nærme sig ham, endsige tale med ham. Denne Svaghed hos ham grænsede ofte til Latterlighed, ja desværre til Raahed og Uforskammethed. Til Trods for disse Egenskaber havde han kastet sin særdeles Kjærlighed paa mig, saa jeg til min Forundring for Alle, Gamle og Unge, havde, som man siger, aldeles Frisprog med den gamle Herre. Han legede ofte med mig som med et Barn, og han kaldte sig selv, og alle Andre med ham: min gamle Mand, en Spøg, der var opkommet ved, at han i "Ringene Nr. 2" absolut vilde have, at jeg skulde spille hans Kone. Naar vi spillede sammen, var han fuld af alle Slags Løier og var utrættelig i at caressere mig. Den gamle Mands Lystighed morede mig og Alle. Ideligt foreslog han mig, at vi skulde drikke Dus, og naar han var ret overgiven, sagde han altid Du til mig. I hvert Stykke, hvori han spillede, vilde han ogsaa have, at jeg skulde spille, enten der var en Rolle for mig eller ikke. Jeg havde det Held i ikke faa Aar at beholde denne Medspiller ved min Side. Desværre fik han i sin sidste Tid en indvendig Svaghed, der i Løbet af et Par Aar berøvede ham hans legemlige Kraft, uden at den var istand til at faa Bugt med hans guddommelige Lune. Jeg erindrer endnu, hvor svag han var de sidste Gange, vi spillede sammen i "Den første Kjærlighed". Naar jeg som hans Datter heri stod paa Scenen og kjælede for ham, da løb Taarerne ned ad hans Kinder, saa nerveus var den kraftige Mand bleven; og medens Publikum skogerlo af ham, stod han der grædende som et Barn. Ved hans Død blev givet en Sørgefest paa Theatret, hvortil Heiberg havde skrevet Digtet "Muserne". Jeg græd mine bitre Taarer ved at have mistet ham, som ved sit udtømmelige Lune saa ofte havde baaret mig under vort Samspil. Hans Rolle i "Den første Kjærlighed" gik nu over i andre Hænder, men Kjæden var brudt, Fortryllesen var borte.

Det Liv, som Heibergs Stykker og nu de Scribeske Lystspil tilligemed Digteren Hertz's Arbejder bragte i Theatret, var saa heldigt som muligt for min Udvikling som Skuespillerinde. Thi kun nye Digterfrembringelser kunne give et Theater nyt Liv. At komme just i en saadan Periode hører til en Skuespillers største Held, og dette Held havde jeg, uden at jeg dengang rigtig forstod min Lykke eller vidste, hvor stor den var. Jeg gik endnu saa smaat omkring i Taaget, og alt det Bifald, den Hyldning og Beundring, man viste mig, var mig endnu ikke ret bevidst, til Trods for hvad Alle gjorde for at vække min Bevidsthed i denne Retning. Min Skuespillerreflexion var endnu ikke vakt af den Søvn, som Sjælen hvilede i. Som en Fugl bruger sine Vinger uden at tænke over, hvormed den flyver, saaledes brugte jeg instinktmæssigt, hvad Naturen havde lagt i mig, og just herved fløj jeg sikkert. Er først den kunstneriske Reflexion vakt, kommer det Øieblik, hvor man begynder at spørge sig selv, om Grunden hvorfor og Maaden hvorpaa 142 man flyver, da er vor Flugt ikke nær saa sikker. Men dette farlige Øieblik maa og skal komme, og da gjælder det, om man skal gaa frem eller tilbage.

I denne Sommer kom ogsaa Scribes "Qvækeren og Dandsrinden" frem. Dette Stykke gjorde ligeledes en stor Opsigt og Lykke. Danserindens Rolle skal bringe Folk baade til at le og græde; det Sidste troede Mange, jeg vilde strande paa; men Udfaldet viste, at de havde taget fejl. I Fortællingen, hvor Danserinden meddeler Qvækeren sit Livs Historie, tjente min egen Barndom mig som Baggrund, og dette bidrog maaske væsentligt til at give min Følelse et Udtryk af Sandhed, som greb og rørte Publikum ligesom mig selv, uden at nogen kjendte eller vidste, hvad der satte mit Indre i Bevægelse. Den Hurtighed, hvormed man i de franske Conversationsstykker maa lade Smilet spille i Taarerne og Taarerne atter i Smilet, i den bestaar egentlig Evnen til at udføre denne Art af Comedier, ifald Spillet ikke skal blive tørt. Har man blot Smilet, da bliver Fremstillingen flad, har man blot Taarerne, da bliver den tung og monoton. Det er Foreningen af begge, der frembringer et levende Billede. Jeg mener, at jeg var i Besiddelse af begge disse Egenskaber; og enten man vil tillægge denne nye Genre Roes eller Dadel, saa var det mig, der gjorde, at den fandt Indgang hos det danske Publikum, idet jeg for mine Medspillende angav den Tone, hvori disse Stykker skulde fremføres, og derved udviklede Talenter blandt det øvrige Personale til med Held at virke i disse Arbejder, som af Nogle sættes for høit, af Andre for lavt. Man maa sige om dem, hvad man vil, de have banet Veien for Simplicitet i Udtrykket og have aabnet Øinene for Characterer, hentede ud af det virkelige Liv. Disse Fortrin vil jeg haabe skal blive til Nytte for en ny, en dybere Genre af Comedier end de, hvortil disse franske Lystspil hidindtil have hævet sig. Vore Skuespillere vare ikke vante til at spille i denne lette Genre. De havde ondt ved at lade Ordene løbe saa hurtigt over Læberne og dog i denne Hurtighed nuancere skarpt, klart og bestemt. De vare ikke øvede i denne Henkasten af piquante Repliker; deres Conversationstone havde endnu Slæb og Paryk paa fra de gamle tyske Comediers Tid, og jeg bilder mig som sagt ind, at jeg mere og mere i Aarenes Løb heri hjalp dem paa Gled ved mine Fremstillinger. Og hvem kunde jeg takke for dette mit Fortrin i Conversationstonen? Atter Heiberg, thi ved at høre ham selv og hans hele Kreds lærte mit Øre at opfange den Maade, aandfulde Mennesker conversere paa, og som hjalp mig lidt efter lidt til selv at komme i Besiddelse af Dannelsens Præg i Ord og Tale, som netop er nødvendigt i hine Skuespil. Den Skuespiller eller

Skuespillerinde, som ikke i Livet er i Besiddelse af Conversationstone, vil aldrig paa Scenen kunne frembringe Illusion af Dannelse og Aandrighed, hvilket netop disse 143 franske Comedier i høi Grad kræve af Kunstneren. Denne Leg med piquante Ord og Vendinger maa ikke lyde som Noget, der koster Umage, men som Noget, Læberne synes at være vante til at øve til daglig Brug, og et fint Øre mærker strax, om Ordet falder tillært eller naturligt for Kunstneren. Og dog er ogsaa her Noget, der - da Talen er om Kunst - maa indøves, og som man maa vide Besked om. Mangen Skuespiller faar aldrig tillært sig Conversationstonen, fordi han ikke itide øver sig i at tale med Læberne i Stedet for med Brystet. Brysttonerne høre Tragedien til. I Conversationsstykket maa Lyden frembringes med Læberne, thi kun med disse kan Talen blive let, hurtig og flydende. Den tilspidsede Replik kan kun saaledes komme til sin Ret. Jeg har i Paris set Samson spille Ministeren i "Statsmand og Borger". Samson var en ikke høi, tyk, tung Mand, der i det Ydre sandelig Intet havde af, hvad man pleier at kalde Fornemt; men naar man hørte det elegante franske Sprog let og dannet lyde fra hans Læber, da vil jeg se den Tilskuer, der vilde klage over, at han ikke var fornem nok til Rollen.

Det gode Forhold, hvori jeg stod til saa godt som hele Personalet, gjorde at jeg i al Venlighed og uden at faa Skin af Anmasselse ofte ved mine Raad og Bemærkninger bidrog til Afrundethed i Fremstillingerne. Det er ogsaa vist, at disse franske Stykker bidroge overordentligt til at vænne saa vel Skuespillerne som Nationen til at udtale vort Modersmaal smukkere og correctere, og dette er maaske deres væsentligste Fortjeneste. Som ved enhver ny Kunststart, som ved Vaudevillerne, som ved Balletterne, blev der atter løftet et Ramaskrig mod disse Comedier. Det hed atter her, at Smagen gik tilgrunde ved dem, at de vilde bringe Theatret i Forfald o. s. v. Først i Aarenes Løb, da disse franske Arbejder virkelig bleve fade, sentimentale Fabrikarbejder, forguede man dem og satte dem som det eneste, der var værd at se og værd at spille; og i denne Forvildelse fulgtes Skuespillerne og Publikum ad i skjøn Enighed. Dog herom mere længere hen.